

ՀՏԴ 801.561(479.243)

Լեզվաբանություն

ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ՇՐՋԱՆԻ ԱՐՑԱԽՅԱՆ ԱՐՁԱԿԻ ԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ԲԱՌԱՇԵՐՏԸ

Համլետ ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

Բանալի բառեր – Արցախ, գեղարվեստական արձակ, բարբառ, լեզվամտածողություն, բառակապակցություն, բառ:

Ключевые слова - Арцах, художественная проза, диалект, языковое сознание, фраза, слово.

Keywords - Artsakh, fiction, dialect, language consciousness, phrase, word.

Г. Мартиросян

**Художественная проза и диалект: несколько вопросов относительно
языкового мышления в арцахской прозе периода независимости**

В статье рассматривается ряд особенностей языкового мышления арцахской прозы периода независимости на основе конкретных примеров из прозы М. Ованесяна, А. Кагрисяна.

H. Martirosyan

**Fiction and Dialect: some Issues on Linguistic Thought in Artsakh Prose
of the Period of Independence**

The article deals with some features of linguistic thought in Artsakh prose of the period of independence based on examples from M. Hovhannisyanyan's, A. Ghahriyan's prose.

Հոդվածում արծածվում է անկախության շրջանի արցախյան արձակի լեզվամտածողության յուրահատկությունը, արձակագիրներ Մ. Հովհաննիսյանի, Ա. Ղաիրիյանի ստեղծագործություններից մեջբերված օրինակներով մատնացույց արվում արցախյան բարբառի կիրառության առանձնահատկությունները անկախության շրջանի արցախյան արձակում:

Անկախության շրջանի արցախյան արձակն առանձնանում է իր լեզվամտածողությամբ: Արցախյան արձակում կարելի է հանդիպել ժողովրդական ասույթների, դարձվածքների, խոսակցական լեզվում կիրառվող հազվագյուտ արտահայտությունների, բարբառային բառերի և այլն: Կարծում ենք՝ այս երևույթն արցախյան արձակում (նաև խորհրդային շրջանի) առանցքային տեղ ունի այն պատճառով, որ երկրամասը տասնամյակներ շարունակ կտրված է եղել մայր հայրենիքից, և իր գրականության զարգացմանը զուգահեռ, կամ գրականության միջոցով ջանացել է պահպանել իր դիմագիծը, նիստուկացը, լեզվամտածողությունը (արդյունքում՝ հայի իր տեսակը)՝ այլ կերպ ասած՝ արցախահայության պահպանումը եղել է գրականության գերխնդիրը: Ի վերջո, արցախցի հեղինակների (հատկապես խորհրդային տարիների, որոնց գրքերը հրատարակվում էին Բաքվում ու սպառվում Ադրբեջանի հայաշատ վայրերում) ընթերցողների հիմնական զանգվածը հենց արցախաբնակ հայերն էին:

Անկախության շրջանի արցախյան արձակում Մ. Հովհաննիսյանի ստեղծագործությունը առանձնահատուկ տեղ ունի նաև իր լեզվամտածողության շնորհիվ: Նա կարողանում է այնպես պատմել, որ ընթերցողը անվերապահորեն հավատում է նկարագրվող իրադարձությունների հավաստիությանը, և դրան գրողը հասնում է ճշգրիտ բառի կիրառման շնորհիվ, ինչը նրա խոսքը դարձնում է պատկերավոր, կենդանի, հոգեբանորեն համոզիչ: Ահա մի օրինակ. «Գոտկատեղից ցածր» վերնագրված պատմվածքից: Սումգայիթյան ջարդի օրերն են. «Սամեղն ուզում է Կարդանուշին (հարևանուհին է՝ Հ.Մ.) ու նրա երկու անտիրական աղջիկներին փողոց հանել, դրսում եռացող խուժանի բերանը տալ:

-Գնացեք մեր հողից, գնացեք ձեր խարաբա երկիրը»/ Հովհաննիսյան Մ., «Երկեր» գիրք երկրորդ, «Վաչագան Բարեպաշտ» հրատարակչություն, Ստեփանակերտ, 2006 թ., /

Ընթերցողի մտապատկերում մնացողը, ինչ խոսք, մեջբերված հատվածի վերջին նախադասությունն է, հատկապես՝ «խարաբա (ավերակ- Հ.Մ.) երկիրը» արտահայտությունը: Սակայն, կարծում ենք, ոչ պակաս պատկերավոր, դիպուկ, բազմաշերտ է նաև նախորդ միտքը: Մ. Հովհաննիսյանը չի ասում «խուժանի ձեռքը տալ», այլ՝ «աղջիկներին խուժանի բերանը տալ», ինչը տեսարանը դարձնում է սարսափազդու, քանզի ամբոխից բզկտվելու, լկվելու, խժեղվելու ակնարկն ունի: Եվ ապա՝ թուրքը չի ասում՝ գնացեք մեր երկրից, ինչը, մեծ հաշվով, հոմանիշ է «մեր հողից» արտահայտությանը, բայց հենց այս՝ «մեր հողից» բառակապակցությունն է, որ գորացնում է

հեղինակային խոսքը, նոր դուռ բացում ասելիքի առջև: Թուրքի սկսած ջարդը հողի համար է, տարածքի համար, բայց ոչ՝ *երկրի*: Եվ այս միտքը ցայտուն երևում է նույն նախադասության շարունակության մեջ. «գնացեք ձեր խարաբա երկիրը»: Այստեղ էլ թուրքերեն ասված *խարաբա* խոսքն է տրանսֆորմացնում հեղինակի ասելիքը: *խարաբա* բառի տեղին օգտագործմամբ՝ Մ.Հովհաննիսյանը և՛ միջավայրն է ընդգծում, և՛ ի ցույց դնում հայերի հանդեպ թուրքի՝ մշտապես փայփայվող երազանքը՝ հայոց աշխարհը տեսնել ավերակ :

Իսկ արձակագիր Արտաշես Ղահրիյանը ժողովրդական բառ ու բանը, խոսակցական լեզվի բառամթերքն օգտագործում է յուրովի: «Գյուղամեջ» պատմվածքում, օրինակ, նա գրում է. «Մարդկությունը,- բարձր, տիրական սկսեց Վաղին, որ փոքր-մոքր մարդ է և պպգած տեղը մի հափուռ է՝ երևում,-աշխարհի ողջ հասարակությունը,- ինքն իրեն եռանդավորեց,- որ վերցնես, է՛, մեկ-մեկ խելքները պտռես, հարյուրից, չէ, հազարից, հլա միլիոնից մեկը կլինի, որ...» (Ա. Ղահրիյան, «Լեռան հուշ», «Ազատ Արցախ» հրատարակչություն, Ստեփանակերտ, 2002 թ. էջ 4): Ա. Ղահրիյանը Վաղիի խոսքից առանձնացրել է առաջին, կարևոր բառը (մարդկությունը)՝ ընթերցողին ընծեռելով զուգահեռ տանելու հնարավորություն, և դա ոչ թե «փոքր-մոքր մարդ է», այլ «պպգած տեղը մի հափուռ է երևում» արտահայտությամբ: Ըստ որում՝ պատկեր-համեմատությունը ցայտուն է դարձնում հենց «հափուռ» բառը: «Հափուռը» գրական հայերենով «բուռ»-ն է: Սակայն, մեր կարծիքով, ներկա դեպքում եթե հեղինակը գործածեր «բուռը», նախ չէր ունենա անհրաժեշտ կոլորիտը և ապա՝ հերոսը «էլ տելեվիզոր ունեցող չկա՞»-ի փոխարեն (նույն տեղը, էջ 6) ստիպված պիտի ասեր՝ էլ հեռուստացույց ունեցող չկա: Արդյունքում՝ պատկերվող գյուղական տեսարանը կլիներ արհեստածին :

Նույն «Գյուղամեջ» պատմվածքում Ա. Ղահիրյանը գործածում է նաև այնպիսի բառեր ու արտահայտություններ, որոնք կարող են գռեհիկ ու անհարիր թվալ, բայց և այնպես, երբ, մանավանդ, խոսքը վերաբերում է դարաբաղյան հիմնախնդրին, նրա հերոսը՝ գյուղացի Միսակը, կարող է ասել.

«- 00Ն-ը, արա, «Վրենյալով» որոշեց, որ Ղարաբաղը Ադրբեջանինն ա» և ապա՝

«-Տեսնեմ օօՆ-ի որոշման վրա ով ա տռում » (նույն տեղը, էջ 3):

Ներկա դեպքում հեղինակը, դիմելով գրեհկաբանության, կատարել է իր խնդիրը. շեշտել է հասարակ գյուղացու հաստատակամությունը, պաշտամունքի հասնող սերը հայրենիքի նկատմամբ, միևնույն ժամանակ՝ ի ցույց դրել գյուղացու կորստի ցավը, հոգու ընդվզումը: Ուստի. վերոհիշյալ արտահայտությունն այնքան ներդաշնակ է ու ներհյուսված նկարագրվող տեսարանին, որ ընթերցողն այն չի ընկալում որպես գրեհկաբանություն:

Արցախի խոսակցական լեզվում շատ գործածական է մատաղ /մատաղդ/ լինեմ արտահայտությունը /նաև կիրառվում է քեզ մատաղ, քե մատաղ, քմատաղ ձևերով/, որի միջոցով ընդգծվում է խոսողի ունեցած սերն ու հարգանքը՝ հանդեպ իր գրուցակցի: «Մատաղ լինեմ» արտահայտությունից է սկիզբ առել մյուս, նույնպես շատ գործածական «գլխովդ շուռ գամ» /շուռ տամ/ արտահայտությունը, որը զուգահեռաբար կիրառվում է արցախյան բանավոր խոսքում: Եթե *մատաղ լինեմ* արտահայտության բառիմաստն իր մեջ ներառում է այդ ծիսակատարության (մատաղի) ողջ գործառույթը, ապա *գլխովդ շուռ գամ*-ը նույն արարողության տրամաբանական սկիզբն է՝ առանձին վերցրած: Մատաղացու գառը, ըստ ավանդույթի, նախ պտտեցնում են եկեղեցու շուրջը, հետո նոր՝ մատաղ անում: Ուստի, *գլխովդ շուռ գամ* արտահայտության մեջ մեծապես ընդգծվում է գրուցակցի կարևորությունը որպես սուբյեկտ, միևնույն ժամանակ ընդգծվում այդ արտահայտությունն անողի սերը, նվիրվածությունը, նաև՝ թախանձանքը, քանի որ արտահայտությանը, որպես կանոն, հետևում է խոսողի բուն ցանկություն-նպատակը:

Արցախյան բարբառում *շուռ գալ*, *շուռ տալ*¹ չի նշանակում շրջվել, շրջել, այն ունի պտույտ-ի իմաստ, ինչպես, օրինակ, սար ու ձոր շուռ եկա /պտույտ տվեցի, շրջեցի, ման եկա/: Ուստի՝ *զխտվող շուռ գամ*² կնշանակի՝ *քո շուրջը պտույտ տամ, պտտվեմ* /ինչպես մատաղացու գառը/: Արցախյան արձակում այս և նախորդ արտահայտությունը շատ են կիրառվում թե համապատասխան կոլորիտ ստեղծելու համար, թե կերպավորման նպատակով: Ա. Ղահրիյանի մոտ, օրինակ, հանդիպում ենք.

- Հա, մատաղ, հաջողությունը չի իմացվի որտեղից կգա: Ես բոլորը տելեփոնով լինելու ամ, հա՞:

-Բա ինչի՞ համար ենք գլխովդ շուռ գալիս, - արդեն յուրային դարձած՝ կատակեց լրագրողը: /Ա. Ղահրիյան, «Տոհմականչ», գիրք երկրորդ, «Վաչագան Բարեպաշտ» հրատարակչություն, Ստեփանակերտ, 2008թ. էջ 194/:

Վերոհիշյալ արտահայտությունների հետ կապված, /որոնք հիմնականում ընկալվում են որպես փաղաքշական վերաբերմունք/, հարկ է նշել մի կարևոր նրբություն. եթե հիշյալ արտահայտությունները կիրառվում են առաջին դեմքով՝ իրենց մեջ ներառում են այն հատկանիշները, որոնց մասին արդեն ասվեց, մինչդեռ երկրորդ և երրորդ դեմքով կիրառելու դեպքում ձեռք են բերում բոլորովին այլ որակներ, ու միանգամայն փոխվում է արտահայտության իմաստը: Բերենք մի օրինակ նույն հեղինակի «Ասատուրը» պատմվածքից, որտեղ հեղինակ-պատմողն անտառապահի մասին ասում է. «Ասի՜ գլխովս պտույտ գաս, Վաղո՜... ու երրորդ ճյուղն են սկսում կացնահարել» /նույն տեղը, էջ 41/: Այստեղ ակնհայտ է խոսողի արհամարհանքն անտառապահի նկատմամբ: Արտահայտությունը փաղաքշականից վերափոխվեց նվաստացնողի, և արգախյան բանավոր խոսքում /նաև արձակում/ հաճախ էլ հենց այս

առումով է գործածվում: Բայց եթե այստեղ խոսողի կողմից գրուցակցին իր շուրջը պտույտ տալու, իրեն երկրպագելու, մեծարելու հարկադրանք կա միայն, ապա՝ *ինձ մատաղ լինես* արտահայտության դեպքում, ուր գործողությունը ավարտուն է, նույն արհամարհանքը դառնում է ոչնչացնող: Եվ եթե այս երկու արտահայտությունները նույնիսկ ոչ փաղաքշական նշանակությամբ գործածելիս ներկայանում են որոշակի «փակ տեսքով», ուստի և արտաքուստ «կոռեկտ» են, ապա *գլխովս շուռ գասի* մեջ, գրուցակցին նվաստացնող հարկադրանքից բացի, կա նաև անասունի հետ /ոչխար, եզ/ նույնացում, իսկ *մատաղ լինես ինձ*-ը ոչ այլ ինչ է, քան *մեռնելդ տեսնեմ, սատկելդ տեսնեմ* և այլն:

Արցախի խոսակցական լեզվում վերոհիշյալ արտահայտությունները սակավ գործածական են քաղաքային միջավայրում, փոխարենը՝ գյուղաբնակների վեճի, լեզվակռվի «ծանր հրետանին» է: Երբ լեզվակռվի մեջ գյուղաբնակին ասվում է. «Ղու քո ախոռում գռռա», ոչ միայն նշանակում է՝ մեջ մի ընկիր, քո գործին կաց, այլ, միևնույն ժամանակ, խոսակիցը հավասարեցվում է ավանակին, նշանակում է, որ վերջինս, այսպես ասած, գոյություն չունի համայնքի մարդացուցակում, իսկ անասունների հետ ամեն օր շփվողի համար դա կրկնակի վիրավորական է: Մինչդեռ այդ արտահայտությունը ներգործող նույն ուժը չունի քաղաքային միջավայրում, որտեղ *ախոռ* բառին ծանոթ են հիմնականում բառարանից:

Ահա մի օրինակ ևս. «Կոմսոմոլ տղա, եկել ես ինձ բռնելո՞ւ: Բարով ես եկել, բայց դա քո ախոռի բանն ա՞, որ խաբվել ես /Ա. Ղահրիյան, «Տոհմական», «Վաչագան Բարեպաշտ» հրատարակչություն, Ստեփանակերտ 2008 թ., էջ 195/: Մեջբերված հատվածում հայդուկ Թևան Ստեփանյանը, ում խորհրդային իշխանությունները ցանկանում էին ձերբակալել և դա մտադիր էին անել մատնիչների օգնությամբ, հերթական հետապնդողին բռնացնելով՝ նրան ոչնչացնող ծաղրի է ենթարկում «Բա դա քո ախոռի բանն ա՞», արտահայտությամբ, որտեղ լրտեսը նույնացվում է անասունի, ավանակի հետ: Թևանը նրան նման որակում է տալիս, քանի որ լրտեսողը սեփական խելքով չի գործել, ականջ է կախել իր ղեկավարների առաջ, այսինքն անխելք է, ուստի նրա տեղը գոմում է, ախոռի մոտ, քանի որ առանց դատողության միայն խոտակերն է գործում: Այստեղ կա նաև իր անձի /հայդուկի/ անորոշալիության ինքնագնահատում: Ներկա դեպքում Թևանի խոսքում իրեն լրտեսողի նկատմամբ ոչ այնքան ծաղր ու վիրավորանք կա, որքան՝ նախատինք ու պարսավանք: Այդ իսկ պատճառով է նա իր խոսքին հավելում. «որ խաբվել ես»: Եվ, ի նշան այդ «մենամարտում» իր ունեցած գերակայության, նաև մեծահոգության /իսկ Ա. Ղահրիյանը այդպեղ պերպարը դարձնում է վեհ ու գունեղ/ «լրտեսին» մերկացնում է և թույլ տալիս, որ վերադառնա գյուղ:

Արցախյան արձակում ոչ բոլոր գրողներն են օգտվում խոսակցական լեզվի բառամթերքից: Նրանք, ովքեր օգտվում են այդ հնարավորությունից, հիմնականում հետապնդում են մի նպատակ՝ զեղարվեստական տեքստը ընթերցողին մատուցել՝ ստեղծելով բանավոր խոսքի տպավորություն, ըստ որում խոսակցական լեզվի բառամթերքը կիրառելով որպես անհրաժեշտ կոլորիտ ապահովող «շինանյութ»:

Ա. Ղահրիյանը լավագույնս է օգտագործում խոսակցական լեզվի ընձեռած հնարավորությունները: Օրինակ, «Կենացդ, Բաղդասար» պատմվածքում նա գրում է. «Նրա /Ոսկանի – Հ.Մ./ դարաչի էշը ծորով մեկ գոռոցը գցեց» /նույնը, էջ 52/:

Ըստ Էդ. Աղայանի «Արդի հայերենի բացատրական բառարան»-ի՝ *դարաչին* դա գնչուն է, մինչդեռ, մեր խորին համոզմամբ, Ա. Ղահրիյանն այդ բառն օգտագործելիս նկատի է ունեցել փերեզակ, (մանրավաճառ) հասկացությունը, ըստ որում՝ բառը չի գործածել իր բուն իմաստով, այլ՝ փերեզակին բնորոշ հատկանիշով: Առաջներում մանրավաճառն, ով ասեղ, մատնոց, մաղ, մախաթ, սարի (խոտերի հյութից պատրաստված) ծամոն էր վաճառում, ժողովուրդը անվանում էր դարաչի, քանի որ նա շրջում էր փողոցից-փողոց՝ բարձրածայն թվարկելով վաճառվող ապրանքատեսակների անունները: Ուստի, նրա՝ ծայրը գլուխը գցելու հատկանիշն է նկատի ունեցել հեղինակը՝ այն վերագրելով իր պատմվածքի հերոսի էջին:

Ղարաբաղյան բարբառում կոլորիտային բառերից են ռուզի-ն, խունդռուզի-ն: Առաջին պահ թվում է, թե միևնույն հիմքից ծնունդ առած բառեր են և, բնականաբար, իմաստային առումով էլ պետք է, որ գտնվեն միևնույն կամ համանման տարածքում: Իրականում այդպես չէ: Հարկ է նկատել, որ այս երկու բառերը նույն կիրառությունն ունեն նաև Ջանգեզուրի խոսվածքում (իմա պատճառը ժամանակին Ջանգեզուրի և Արցախի մեկ վարչական միավոր լինելն է): *խունդռուզի* բառի գրական հոմանիշն է *տրտիկնգ*-ը: Կրկին դիմելով Էդ. Աղայանի „Արդի հայերենի բացատրական բառարան,,-ին, կարդում ենք. „Տրտիկնգ-1. կենդանիների ուրախ-ուրախ ցատկոտելը, 2. (փոխ.)-մարդկանց ցնծազին թռչկոտելը,, (Էդ. Աղայան, „Արդի հայերենի բացատրական բառարան,, գիրք երկրորդ, „Հայաստան,, հրատարակչություն, Երևան, 1976 թ., էջ 1461):

Փաստորեն երկու դեպքում էլ *տրտիկնգ* բառը պահպանում է իմաստային միևնույն նշանակությունը: Մինչդեռ *խունդռուզի*-ն հանդես է գալիս տարբեր իմաստով՝ կախված բառն արտաբերողի մտադրություն-նպատակից: Եթե նկատի է առնվում պարզապես աշխույժ ցատկոտելը, *խունդռուզի*-ն նույնանում է *տրտիկնգի* հետ, մինչդեռ շատ հաճախ կիրառվում է որպես ըմբոստության, դժգոհության

արտահայտություն: Օրինակ, Ա.Ղահրիյանի վերոհիշյալ պատմվածքում („Կենացդ, Բաղդասար,,) կարդում ենք.

-Ղա (ծին - Հ.Մ.), որ խելք չունի քեզ նման մարդ կոչված հայվանին մեջքին չպահելու, չի տանում մի խունդռուզի տալով ծորը շարտում, դրան էլ եմ կախելու... , (նույնը, էջ 43):

Եթե *խունդռուզի*-ն գրական հայերենում, այնուամենայնիվ, ունի իր հոմանիշը, ապա ռուզի-ն, զուրկ լինելով գրական լեզվի համարժեքից, ներկայանում է որպես մի քանի բառիմաստի խտացում և կարող է բացատրվել իբրև հարստություն, կարողություն, կահկարասի, ուղեբեռ, հոգեպահուստ, բարիք և այլն: Այս բառի ճիշտ գործածումից խոսքը դառնում է պատկերավոր, կենդանի ու խորամիտ: Օրինակ, « ,...ոնց է ծանր բեռով հասնելու Երևան: Մի օգնական չունի: Հասնելուց հետո էլ իր մեծ ընտանիքի բերանից կտրած էդքան ռուզին հանձնելու է Արտաշի էն անգործ-անփող դժոխ-փչողներին...» (նույնը, էջ 49):

Այստեղ հիշյալ բառը գործածվել է *բարիք* իմաստով: Հեղինակն իր ասելիքը ցայտուն դարձնելու համար խոսքի սկզբում այն անվանել է *ծանր բեռ*, որպեսզի հետո էլ «Էդքան ռուզի» ասելով ընդգծի Երևան տարվող մթերքի շատությունը:

Ընդհանրապես Ա. Ղահրիյանը բարբառային բառերին դիմում է խիստ անհրաժեշտության դեպքում, այնպես, որ դրանք պատմվածքում նպաստեն ինչպես գործողության զարգացմանը, նմանապես և՛ կերպարների հոգեբանության ու նրանց հուզական աշխարհի բացահայտմանը:

Նույն պատմվածքում «Էդքան ռուզի» արտահայտությունն անելուց հետո, պատմվածքի ավարտին հեղինակը բարբառային ևս մի բառ է օգտագործում, բայց այնպիսի բառ, որը դառնում է պատմվածքի վերջին ակորդն ու իր հերոսին ամենաբնութագրողը: Ղա *եսիր*-ն է, ինչը գրական հայերենում հոմանիշվում է *գերի* հասկացությանը: Բայց գերի-ն իր մեջ չունի բառիմաստի այն ներբերանգները, որ կան հիշյալ բարբառային բառի մեջ: Գերի-ն իր ուղիղ և փոխաբերական իմաստով սահմանափակ ասելիք ունի: Իսկ *եսիր*-ը նախ և առաջ լի է հուզականությամբ: Այդ բառն արտաբերողը սիրուց ծնված իր կարեկցանքը, իր ցավը, ափսոսանքն է հայտնում այն մարդուն, ով իր մարդկային նկարագրի գերին է, ով ինչ անում է՝ անում է անշահ, ինքնայրուժով, նվիրումով, քանի որ դա նրա կենսակերպն է: Ուստի Ա. Ղահրիյանը այդ բառը միանգամայն ճիշտ տեղում է գործածել՝ գրելով «Իսկ դու ո՞ւր ես գնում, այ Ներսես, ու՛ր, ա եսիր... քառասունվեցից սկսած... բոլորի համար...Լա՛վ, էլի, մարդ աստծո...»(նույնը էջ 49):

Հեղինակը միտումնավոր է *եսիր* բառի հարևանությամբ նշել՝ քառասունվեցից սկսած, այսինքն՝ մեծ Հայրենականի հաղթանակից հետո Ներսեսը տուն է վերադարձել և ապրել իր բոլոր հարազատների համար, «ի՛ր ուսը նրանց ցավին դեմ արած», միևնույն ժամանակ, «քառասունվեցից սկսած» նշանակում է նման ապրելակերպը տասնամյակների կենսագրություն ունի և, քանի որ Ներսեսը իր համար չի ապրել, այդ իսկ պատճառով է հեղինակն ասում՝ ա եսիր, հետո նաև՝ Լա՛վ էլի, մարդ աստծո... (Ասել է թե՛ մեր օրերում անհավանական, չլսված բան է դա): Ուստի այս ամենը հնարավոր չէ արտահայտել *գերի* բառի միջոցով: Ավելին, նույն *եսիր* բարբառային բառը մեկ այլ պատմվածքում («Արտաշը») Ա. Ղահրիյանը գործածել է հետևյալ կերպ. «Ասատուրը թաքուն լալիս էր: Ծնկների միջից մահակի ծայրով բզբզում էր հողն ու անարցունք լալիս...ամեն պատահածի եսիր Ասատուրը մտնի ձեր հոգսի մեջ, դուք նրան էսպես մղկտացնե՛ք...» (նույնը, , էջ 28): Այստեղ եսիր-ը ունի հոգի տալ բառակապակցության նշանակություն: Եվ դա ընդգծվում է «ամեն պատահած»-ի արտահայտությամբ, ինչն էլ նշանակում է ցանկացած մեկի, առաջին իսկ հանդիպածի համար հոգի տալ: Հեղինակը նաև իր հերոսի անունն օգտագործել է առանց դիմորոշ հոգի, որպեսզի և թանձրացնի եսիր-ի նշանակությունը, և Ասատուր անձնանունը նույնացնի *հոգի տալ* արտահայտության հետ:

Ընդհանրապես Ա. Ղահրիյանն իր ստեղծագործություններում սիրում է կիրառել բազմապիսի հնարքներ: Մի դեպքում զբաղվում է բառաշինությամբ, օրինակ. «Կարող է՞ դրա մտքով անցնում է, որ կմեղքամ, ձեռք չեմ տա...»(նույնը, էջ 43):

Հարկ է նկատել, որ *կմեղքամ* բառածև չի կարող գոյություն ունենալ ոչ գրական, ոչ էլ խոսակցական լեզվում, քանի որ ունի սխալ բառակազմություն: Հեղինակը *մեղք գալ* բառակապակցության հիման վրա է ստեղծել իր բառը՝ մեղք գալ-մեղք կգամ-կմեղքամ, որը եթե նույնիսկ ընդունելի է, ապա, մեր կարծիքով, միայն տվյալ պատմվածքի խոսքի տարածքում, այն էլ՝ որպես տվյալ կերպարին հատկանշական, բնութագրական արտահայտություն, ինչպես, օրինակ, Նապոլեոն-Նապալյոն, Աշխեն-Ախշեն և այլն: Մեկ ուրիշ դեպքում էլ Ա. Ղահրիյանը դիմում է պարադոքսի օգնության: Օրինակ. «Լավ է, ձենս կտրեցի, նոր կռվի բուն ցրիվ չտվի: Գլուխ կա՞...» (նույնը, էջ 28): Այստեղ խոսքի պատկերավորմանը նպաստել է պարադոքսը: Եվ առաջին ընկալումն այնպիսին է, որ, եթե կռվի բույն է ցրիվ տրվողը, /ինչը ենթադրում է ավերվել, ոչնչացվել, դառնալ ամա/, ուրեմն պիտի հաստատվի խաղաղություն, միևնույն նախադասությունը հակառակ իմաստն ունի. բնի ավերվելուց է սկսելու կռիվը, այս դեպքում են բորբոքվելու կրքերը:

Նկատենք, որ Ա. Ղահրիյանի օգտագործած այս պատկեր- համեմատության հիմքում ընկած է ժողովրդական հայտնի առած. «Ճանձի /մեղվի/ բնին բիզ տալ /քչփորել/, Ճանձի բուն /կեթակ/ քանդել»:

Գրական լեզվում նմանապես գոյություն չունի *նիզարան* բառահասկացություն: Իմաստային առումով այն մոտ է գրական հայերենի մտահոգվել, ամհանգստանալ բառերին: Սակայն հիշյալ բառիմաստի սահմաններն այդքանով չեն վերջնագծվում, քանի որ անհանգստանալ-ն ու մտահոգվել-ը շատ թերի են նիզարան-ի համեմատությամբ: Առաջին հերթին այս բառն ունի տարածության գաղափար. ինքը՝ բառը հուշում է, որ արտաբերողը գտնվում է որոշակի հեռավորության վրա: Ուստի *նիզարան* բառն իր ներսում կրում է նաև *կարոտ* հասկացություն: Տարածության գոյությունից է ծնվում կարոտը, կարոտից՝ մտածմունքը, ինչն էլ դառնում է նիզարան-ի բառիմաստային հիմքը: *Նիզարան* բառը նույն իմաստով գործածական է նաև Ջանգեզուրի խոսվածքում:

Ինչպես անկախության, նմանապես և խորհրդային շրջանի արցախյան արձակում առանձին հեղինակներ հիշյալ բառի գործածմամբ լուծել են ստեղծագործական զանազան հարցեր: Ներկա դեպքում, օրինակ. Ա. Ղահիրյանը գրելով. «...միայն թե մեզնից, մեր ապրուստից է /հայրը – Հ. Մ./ շատ նիզարան», ցանկացել է տողատակից ցույց տալ ոչ այնքան իր հորն իրոք հետաքրքրող, մտատանջող իրենց ապրուստն ու սոցիալական վիճակը, որքան՝ սիրիյան կալանավայրում գտնվող տղամարդու / հոր/ կարոտից, սիրուց տոչորվելը հեռվում մնացած իր ընտանիքի անդամների նկատմամբ:

Գեղարվեստական ստեղծագործության մեջ հեղինակային խոսքը գրական երկի գործողությունն առաջ մղող ուժն է, որին ապավինելով է ընթերցողը մասնակցում նկարագրվող իրադարձությունների զարգացմանը: Ուստի հեղինակային խոսքում ցանկացած վրիպում, լինի ոչ ճիշտ արտահայտություն, հոգեբանորեն անհամոզիչ պատկեր և այլն, ի զորու է ավերելու ամբողջ ստեղծագործության տպավորությունը՝ ընթերցողին հանելով «հիպնոտիկ» վիճակից, վերադարձնելով ռեալ իրականություն: Մինչդեռ, ինչպես Օ. Ի -Գասետն է հիշեցնում. «Հեղինակը պետք է ստեղծի անպատուհան ու անձեղք ինքնապարփակ տարածություն՝ այնպես որ ներսից չնշմարվի իրականության հորիզոնը» /«Մտքեր վեպի մասին» էջ 115/:

Ժամանակակից հայ արձակի համապատկերում անկախության շրջանի արցախյան արձակն ակնհայտորեն առանձնանում է իր բառամթերքով: Այլ կերպ ասած՝ արցախյան արձակի լեզուն, որը, բնականաբար, գրական հայերենն է, անպայմանորեն համեմված է այնպիսի բառերով, որոնց շնորհիվ հեղինակի պատմողականությունը մոտենում է խոսակցական լեզվին: Թերևս միայն արցախյան արձակում կարելի է հանդիպել *մթնժողել*, *թաղկուճվել*, *իծաշարուկ*, *գիրթ*, *քարկեծ*, *լափու տալ*, *հափուռ* ու էլի մի շարք նմանատիպ բառերի, որոնք, ինչքան որ ակտիվ են բանավոր խոսքում, նույնքան էլ գործնական են արցախյան արձակում:

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Վ. Մարտիրոսյան – ԱրՊՀ Հայ գրականության և լրագրության ամբիոնի հայցորդ

E-mail: martiros-vobn@mail.ru

Հոդվածը տպագրության է նրաշխարհում խմբագրական կոլեգիայի անդամ, Բ.Գ.Գ., Ս.Խանյանը: